

УДК 159.9.07

## РОЛЬ УСПІШНОСТІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО УНІВЕРСУМУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Столярчук О.А.

Київський університет імені Бориса Грінченка

В роботі висвітлено зміст та ознаки успішності навчально-професійної діяльності студента. Диференційовано поняття академічної успішності студента та успішності його навчально-професійної діяльності. Розкрито психологічні чинники формування успішності навчально-професійної діяльності студента. Встановлено, що навчально-професійна діяльність студента є провідним фактором формування його професійного універсуму. Проаналізовано динаміку навчальної діяльності студента та її вплив на формування фахової й особистісної компонент професійного універсуму.

**Ключові слова:** успішність, академічна успішність, навчально-професійна діяльність, успішність навчально-професійної діяльності, професійний універсум.

**Постановка проблеми.** У виконанні будь-якої діяльності людина зорієнтована на досягнення успіху, яке уособлює втілення мети. Якщо мова йде про тривалу діяльність, то її успішність характеризується не лише зовнішніми досягненнями, а й внутрішніми особистісними трансформаціями. Зокрема, такі наслідки дає провідна діяльність, яка забезпечує формування психічних новоутворень в межах певного віку. Перебування людини в статусі студента співвідноситься з її провідною діяльністю – навчально-професійною. В процесі учіння, спрямованого на здобуття професії, студент не лише збагачує свої компетенції, накопичуючи фахово спрямовані знання, вміння та навички, але й формує мотивацію до діяльності, здатність реалізувати свої творчі можливості. Таким чином відбувається активне опанування студентом позиції суб'єкта майбутньої фахової діяльності, в якому провідним знаряддям постає навчально-професійна діяльність. Цей факт зумовлює актуальність вивчення проблеми успішності навчання студента для оптимізації його професіогенезу на етапі фахового навчання.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема успішності навчання студентів потрапила у фокус наукового вивчення таких вчених, як Д.В. Коваленко, М.К. Кравцов, М.М. Лапкін, В.І. Лобунець, Н.В. Макаренко, М.І. Мешков, Л.Г. Подольак, А.О. Реан, М.К. Резніченко, П.О. Тропогяга, О.В. Садон, С.Д. Смірнов, А.І. Шевченко, Н.Ф. Шевченко, В.І. Юрченко, В.О. Якунін та ін. Аналізуючи проблему успішності фахового навчання студента, дослідники виокремили ряд чинників, які її зумовлюють, зокрема рівень інтелектуального розвитку та розумові здібності, навчованість, мотивація вибору професії, рівень розвитку вольових якостей тощо. До умов, які забезпечують успішність учіння студентів, віднесено формування їх адекватної навчальної мотивації, особистісно орієнтований підхід з сприятливим емоційним мікрокліматом у межах взаємодії з викладачами, активізація самостійної та навчально-дослідної діяльності майбутніх фахівців, системна рефлексія та самооцінювання ними результатів учіння. Водночас зрозуміло, що успішність навчальної діяльності студентів є багатofакторним феноменом, який містить систему взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх чинників з провідною роллю останніх. Відповідно, в теорії та практиці сучасної професійної освіти постає про-

блема розвитку тих особистісних якостей студентів, які забезпечують їх успішне професійне самовизначення та майбутню фахову самореалізацію. Очевидно, що крім компетентності майбутньому фахівцю потрібні сформована професійна мотивація та здатність втілити свій творчий технологічний потенціал в успішну фахову діяльність, що становить зміст особистісного новоутворення випускника – професійного універсуму.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Питання впливу успішності навчально-професійної діяльності студента на формування його професійного універсуму є відкритим для вітчизняної психологічної науки, що і зумовило проблематику нашого дослідження. Зафіксовані вузькі характеристики успішності навчання студентів лише в ракурсі академічної успішності дають підстави до виокремлення інших, психологічних ознак цього феномену. Доречним є й аналіз динаміки учіння студентів у контексті формування їх професійного універсуму.

Таким чином, **метою роботи** є визначення ролі успішності навчально-професійної діяльності студентів у формуванні їх професійного універсуму засобами теоретичного аналізу та узагальнення наукових джерел.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Процес фахової підготовки розпочинається з професійного самовизначення представника юнацького віку, а під час навчання у ВНЗ відбувається інтенсивне становлення майбутнього фахівця, кінцевим продуктом якого є сформований професійний універсум. Професійний універсум ми тлумачимо як інтегрований цілісний образ професії та себе в ній. Це новоутворення випускника уособлює його готовність і здатність успішно реалізувати себе як майбутнього суб'єкта фахової діяльності. Професійний універсум поєднує в свідомості суб'єкта праці дві складові: фахову, тобто компетентність щодо професії, та особистісну – ідентичність в ній. Оскільки професійний універсум є особистісною характеристикою, то його формування передбачає взаємопов'язаний вплив трьох факторів – біологічної основи (вроджені задатки й індивідні характеристики людини), соціального середовища (на етапі фахового навчання ним постає специфіка освітньо-виховного впливу ВНЗ) та діяльності, якою фігурує саме учіння студентів.

Впродовж студентського періоду професійне становлення особистості набуває цілеспрямованого та контрольованого характеру. Професіогенез особистості на етапі фахового навчання забезпечується провідною діяльністю – навчально-професійною. За свідченням вітчизняних вчених Л.Г. Подоляк та В.І. Юрченка, вона найбільш інтенсивно впливає на особистісне зростання та професійне становлення студентів, набуття ними професійно важливих знань, умінь і навичок. У процесі професійного навчання завершується професійне самовизначення, трансформується структура самосвідомості студента, формується соціально-професійний аспект його Я-концепції, «професіоналізуються» психічні процеси і стани тощо. У процесі навчально-професійної діяльності виникають такі новоутворення студентського віку як професійна ідентичність, професійна рефлексія, професійне мислення, готовність до професійної діяльності [2, с. 76].

Учіння студентів має динамічний характер, що втілюється у поступовому проходженні ними трьох послідовних стадій. Так, для першоккурсників провідною є навчально-пізнавальна діяльність, яка характеризується їх активністю під час аудиторних занять і самостійної роботи, спрямованою на засвоєння інформації загалом репродуктивного характеру. Відповідно, стадія навчально-пізнавальної діяльності студентів забезпечує першочергове формування фахової компоненти їх професійного універсуму, оскільки збагачується компетентність щодо майбутньої фахової діяльності. З другого курсу на підґрунті загальної адаптації студентів до умов навчання у ВНЗ відбувається перехід до навчально-дослідної діяльності, яка передбачає їх залучення до виконання творчих дослідницьких завдань. Зростання активності учіння, посилення самомотивації студентів третього та четвертого курсів за рахунок навчально-професійної діяльності сприяє їх становленню як суб'єктів власного професіогенезу, тому, по суті, свідчить про активізацію особистісної компоненти професійного універсуму.

Представники педагогіки вищої школи схильні тлумачити поняття успішності навчання студента з позицій академічної успішності. У полі розгляду дослідника В.А. Якуніна фігурують категорії академічної успішності, навчальної успішності і навчальної активності, які він відносить до числа узагальнених критеріїв ефективності навчання. В термінах управління академічну успішність вищезазначений автор визначає як ступінь збігу реальних результатів навчальної діяльності студентів із запланованими, а успішність навчання – як ефективність керівництва навчально-пізнавальною діяльністю студентів, що забезпечує високі психологічні результати при мінімальних витратах (матеріальних, фінансових, фізичних, психологічних) [7]. Погоджуючись із такими тлумаченнями, зауважимо, що сумнівним видається формулювання витрат як мінімальних, адже досягнення успішності особистістю передбачає високу активність, рух у напрямку вдосконалення, що супроводжується значними, але продуктивними зусиллями та витратами її фізичної та психічної енергії.

Вітчизняні вчені Н.Ф. Шевченко та А.І. Шевченко зазначають, що успішність навчання у вищій школі слід розглядати як ступінь повноти,

глибини, свідомості й міцності знань, вмінь і навичок, які засвоїли студенти. Успішність є характеристикою оволодіння ними знаннями, уміннями й навичками відповідно до вимог навчальної програми. Показниками успішності студентів (поточної, семестрової, підсумкової – з предмета в цілому або за весь курс навчання) є оцінки (бали), зумовлені відповідними критеріями.

Водночас ці ж автори, конкретизуючи поняття «навчальна успішність у вищому навчальному закладі» розуміють його як показник ефективності навчання, який визначає успішне проходження студента по ступеням освіти, розкриття і розвиток особистого потенціалу, здібностей, прогресивну зміну в характері відносин, мотивації навчання, вивчення і оволодіння професійними знаннями, уміннями, навичками, повноту реалізації потреб, інтелектуальне зростання і оптимальне функціонування всіх складових навчальної діяльності студентів [6, с. 216].

Цілком слушною є думка М.Р. Шабаліної, що теоретичне вивчення проблеми успішності в психолого-педагогічній літературі дає змогу говорити про підміну поняття «успішний студент» поняттям «встигаючий студент». Причому ця підміна характерна для обох суб'єктів педагогічної взаємодії у вищій школі – і студента, і викладача. Педагог вищу оцінює продуктивність свого викладання за критеріями виконання студентом нормативів навчальної програми, які відображаються у бальній оцінці, ігноруючи питання професійно орієнтованої мотивації та якостей професійної самосвідомості майбутнього фахівця. Як зазначає М.Р. Шабаліна, у студента такі настанови викладача провокують прагнення домогтися учбових цілей за всяку ціну; підтримку мотивів змагання і конкуренції, не підкріплюючи досягнуті результати їх значенням для особистісного розвитку. А це, певною мірою, несе в собі небезпеку з точки зору внутрішнього переживання людиною задоволеності своєю діяльністю, оскільки перші соціально значущі успіхи особистість досягає і переживає саме в період навчання [5, с. 4].

Доречним видається вихід за межі розуміння поняття успішності навчання студента лише як академічної успішності, оскільки мова йде, по-перше, про навчально-професійну діяльність, а, по-друге, сприймання студента не як об'єкта педагогічного впливу, а як суб'єкта власного фахового становлення, що передбачає інтеграцію адаптаційних, педагогічних і реалізаційних процесів. Більше того, концентрація студента лише на досягненні академічної успішності може супроводжуватись його особистісною стагнацією чи й регресом. В контексті формування професійного універсуму це виглядає як форсування фахової компоненти з одночасним занедбанням особистісної та їх дезінтеграцією.

Відповідно, успішність навчально-професійної діяльності студента є ширшою за академічну успішність і характеризується рядом ознак. Так, зовнішня характеристика результатів учіння передбачає високі поточні та підсумкові бальні оцінки навчальних досягнень студента. Водночас висока навчальна успішність є виразним свідченням зростання навчальної компетентності, а також інтелектуального прогресу студента в цілому. Цей прогрес забезпечується системними

вольовими зусиллями особистості, а також виявами креативних здібностей. Позаяк фігурує ще одна ознака успішності навчально-професійної діяльності студента – зростання вольової регуляції та розвитку творчого потенціалу.

Одним із провідних чинників досягнення успіху поряд із постановкою мети постає активність суб'єкта, яка супроводжується його оптимальним психічним станом. Досягнення поточних результатів викликає переживання радості і провокує подальшу активність особистості, що залучена до діяльності. Отже, йдеться про почуття задоволення від процесу та результатів навчання та усвідомлення їх значущості як важливі показники успішності учіння студента.

Однією з сприятливих характеристик учіння студента є аутомотивованість цієї діяльності, яка з часом породжує стійку внутрішню мотивацію майбутньої фахової діяльності, що супроводжується становленням бажаних професійно орієнтованих якостей особистості. Таким чином, це однією суттєвою ознакою успішності навчально-професійної діяльності студента є розвиток професійно значущих якостей особистості й активізація потреби в подальшій фаховій діяльності.

Активність суб'єкта діяльності передбачає використання фізичних і психічних ресурсів, спрямованих на досягнення поставленої мети. До базових психічних ресурсів відносяться розумові, вольові й емоційні процеси та стани особистості. При оцінці досягнутих результатів суб'єкт діяльності орієнтується на співвідношення результатів і затрат. Якщо останні значно порушують фізичний та психічний баланс особистості, то досягнуті нею результати можуть знецінюватись і супроводжуватись станом апатії чи й навіть розчарування. Відповідно, важливою ознакою успішності навчально-професійної діяльності студента є збереження та примноження його ментальних і психофізичних ресурсів.

На підґрунті успішності навчально-професійної діяльності студенти формується потенціал майбутньої фахової успішності. Вченими Є.О. Клімовим, В.Н. Обносим, О.А. Семеновою, Л.А. Сергеевим виявлено таку вагому психологічну детермінанту професійної успішності майбутніх фахівців, як професійні уявлення як психологічну основу становлення майбутнього фахівця. В контексті формування професійного універсуму можна виокремити уявлення про професію й особистість фахівця як аспекти фахової компоненти, уявлення про себе як майбутнього фахівця та своє можливе професійне майбутнє як аспекти особистісної компоненти професійного універсуму.

Як зазначає російська вчена О.В. Садон, професійна успішність майбутнього фахівця залежить не лише від його здібностей, особистісних якостей, мотивації і цінностей, а й від їх відповідності обраній спеціальності, від сформованої ще під час навчання у вузі здібності вибудовувати стратегії і тактики гнучкої орієнтації в професійному середовищі. Кар'єрна компетентність майбутнього фахівця є системою уявлень про кар'єру, можливості і шляхи кар'єрного зростання, включаючи вміння прогнозувати майбутню кар'єру та долати кар'єрні кризи, а також кар'єрну «самоєфективність» як здатність до кар'єрного цілепокладання, кар'єрного планування та вирішення кар'єрних

проблем [3, с. 76]. Професійний універсум включає в себе кар'єрну компетентність як один із продуктів його формування, що охоплює фахову та особистісну складові.

На формування професійної успішності майбутнього фахівця, за свідченням П.О. Тропотяги, суттєво впливають такі психологічні детермінанти: рівень сформованості професійних уявлень (про себе як майбутнього фахівця і про можливе професійне майбутнє), часова професійна перспектива особистості (спрямованість у майбутнє), ступінь емоційної привабливості професійного майбутнього, характер загальної інтернальності в професійній діяльності [4, с. 165]. Ці психологічні детермінанти є характеристиками особистісної компоненти професійного універсуму випускника.

Одним із зовнішніх чинників, що суттєво впливає на успішність навчально-професійної діяльності студента та формування його професійного універсуму, є характер педагогічної взаємодії з викладачами. В цьому випадку рівень професійної успішності педагога ВНЗ виступає додатковим чинником формування успішності навчально-професійної діяльності студента. Важливо, що саме взаємодія, а не односторонній освітньо-виховний вплив викладача є показником його професійної майстерності й успішності. Також необхідна орієнтація педагога не тільки на академічну успішність студента, але й стимуляція його професійного становлення загалом.

Російський психолог В.В. Московський, характеризуючи феномен професійної успішності викладача вищої школи, визначив складовими цієї якості ступінь усвідомлення себе суб'єктом своєї професійної діяльності, рівень розвитку професійної самосвідомості; рівень розвитку професійних здібностей викладача вищої школи; знання і саморозуміння педагогом оцінки самого себе соціумом [1, с. 185].

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Отже, теоретичний аналіз проблеми успішності навчально-професійної діяльності студента засвідчив тенденції до альтернативного тлумачення поняття успішності, схильності багатьох вчених зводити його до категорії академічної успішності. Це поняття є вагомою зовнішньою ознакою успішності навчально-професійної діяльності студента, яка доповнюється рядом інших психологічних ознак, зокрема інтелектуальним прогресом, розвитком вольової регуляції та творчого потенціалу, формуванням стійкої внутрішньої мотивації майбутньої професійної діяльності, а також збереженням та збагаченням ментальних і фізичних ресурсів. Ці ознаки навчально-професійної успішності студента дають підстави для розгляду учіння студента як фактору формування професійного універсуму. Динаміка навчальної діяльності студента відображає пріоритети формування компонент його професійного універсуму: на першому курсі навчально-пізнавальна діяльність студента збагачує фахову складову, під час другого та третього курсів активізується особистісна компонента, формування якої інтенсифікується під впливом навчально-професійної діяльності випускника.

Перспективи подальших досліджень автор вбачає у вивченні впливу успішності навчально-професійної діяльності студента на його Я-концепцію.

**Список літератури:**

1. Московский В. В. Формирование профессиональной успешности преподавателя высшей школы: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Московский Вячеслав Вячеславович. – М., 2007. – 247 с.
2. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: навч. посіб. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К: Каравела, 2008. – 351 с.
3. Садон Е. В. Профессиональные компетенции как фактор становления профессиональной карьеры будущего специалиста: дис. канд. психол. наук: 19.00.03 / Садон Елена Владимировна. – Владивосток, 2009. – 219 с.
4. Тропотяга П. А. Психологические детерминанты профессиональной успешности будущего специалиста: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.03 / Тропотяга Павел Александрович. – Иркутск, 2009. – 211 с.
5. Шабалина М. Р. Педагогические условия повышения академической успешности студентов: автореф. дис. на соискание степени кан. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / М. Р. Шабалина. – М., 2009. – 26 с.
6. Шевченко Н. Ф. Успішність навчання студентів як проблема педагогіки вищої школи / Н. Ф. Шевченко, А. І. Шевченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 2. – С. 215-218.
7. Якунин В. А. Педагогическая психология / В. А. Якунин. – СПб.: Питер, 1998. – 638 с.

**Столярчук О.А.**

Киевский университет имени Бориса Гринченко

## **РОЛЬ УСПЕШНОСТИ УЧЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСУМА БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА**

**Аннотация**

В работе освещены содержание и признаки успешности учебно-профессиональной деятельности студента. Дифференцированы понятия академической успеваемости студента и успешности его учебно-профессиональной деятельности. Раскрыты психологические факторы формирования успешности учебно-профессиональной деятельности студента. Установлено, что учебно-профессиональная деятельность студента есть ведущим фактором формирования его профессионального универсума. Проанализирована динамика учебной деятельности студента и ее влияние на формирование профессиональной и личностной компонент профессионального универсума.

**Ключевые слова:** успешность, академическая успеваемость, учебно-профессиональная деятельность, успешность учебно-профессиональной деятельности, профессиональный универсум.

**Stoliarchuk O.A.**

Borys Grinchenko Kyiv University

## **ROLE OF SUCCESSFUL LEARNING ACTIVITIES IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL UNIVERSE OF FUTURE SPECIALIST**

**Summary**

The paper highlights the content and features of students' successful of learning activities. Concepts of student's academic achievement and success of one's learning activities are differentiated. The psychological factors of the formation of learning success of students are shown. It is established, that learning activity of the student is the leading factor of the formation of professional universe. The dynamics of student's learning activities and its effect on the formation of professional and personal professional component of the universe are analyzed.

**Keywords:** success, academic achievement, learning activities, success of learning activities, professional universe.